

up-to-date and relevant works, it is a welcome addition to the literature and highly recommended to those interested in the interrelationship between society, culture and the environment.

Lynette Šikić-Mićanović

Richard Thaler, Cass Sunstein NUDGE. IMPROVING DECISIONS ABOUT HEALTH, WEALTH AND HAPPINESS

Penguin Books, 2009., 320 str.

Pred desetak godina vodio sam raspravu o koristima liberterstva (bilo je to razdoblje vrhunca mojeg laissez-faire zelotizma, a ljevičari su obično šutjeli zbog nedavnoga sloma komunizma). Simpatični sugovornik jednostavno me je pitao: "Znači li to da biste vi ukinuli i semafore na ulicama?" Pitanje me zabezegnulo i ja sam zašutio. Ali unatoč najdubljoj svjetskoj krizi, za koju brojni ljudi govore da je posljedica odvratne, šokantne, kriminalne laissez-faire ideologije, nisam nailazio na one "prave" razloge za njezino odbacivanje. Ljudi su donosili (i još donose) pogrešne odluke na svim razinama. I sada snose posljedice. Tome nisu krivi ideolozi liberterstva i tržište (već ljudska pohlepa i iracionalnost), a država u tome neće moći previše (tj. pravedno) pomoći.

A tada sam pročitao Thalerovu i Sunsteinovu knjigu *Nudge* (u hrvatskome prijevodu Suzane Keleković, Planetopija, Za-

greb 2009., dobro prevedenu kao – *Poticaj*, premda bi bolji prijevod, kada bismo smjeli rabiti onomatopeje – možda bio: "Gurk-gurk"), koja se već više od godinu dana pojavljuje na vrhu ljestvice prodanih knjiga u *New York Timesu*.

Richard Thaler (profesor ekonomije na Sveučilištu u Chicagu) i Cass Sunstein (profesor prava – sada na Harvardu) svojom su knjigom u ideološki, znanstveni i javni žargon uveli nov pojam, koji će, čini se, s vremenom biti sve prisutniji – pojam *liberterškoga paternalizma*. Liberterškoga paternalizma? – nije li to drveno željezo? Evo kako odgovaraju autori: "Dobrodošli u naš novi pokret – *liberterški paternalizam*. Svjesni smo da Vam taj pojam neće odmah biti drag. Obje su riječi pomalo odbojne ... Štoviše, čini se da su i pojmovi kontradiktorni. Čemu kombinirati dva odbojna i kontradiktorna pojma? Mi tvrdimo ... da su oba pojma zdravorazumska – i da su bitno privlačniji zajedno negoli svaki zasebno." Liberterški dio autorskoga "novog pokreta" tvori inzistiranje da ljudi moraju biti i ostati slobodni da rade što žele – ili, ako žele, da se odmaknu (*opt-out*) od nepoželjnih aranžmana. Ljudi moraju imati slobodu izbora. "Kada kažemo da želimo čuvati slobodu, to doista i mislimo". Paternalistički pak dio "pokreta" sastoji se u tvrdnji "da je posve opravdano ako arhitekti izbora pokušavaju utjecati na ljudsko ponašanje tako da žive duže, zdravije i bolje ... Po našem mišljenju, politika je 'paternalistička' ako pokušava utjecati na izbore tako da ljudima koji izabiru bude bolje, i to *prema njihovim osobnim kriterijima*" (str. 5).

Ljudi očito donose pogrešne odluke: puše, kockaju se, piju alkohol, prebrzo voze, potpisuju nepovoljne hipotekarne kredite, a možda se ne bi tako ponašali da imaju sve informacije, neograničene umne sposobnosti ili da su posve prisebni. Liberterški paternalizam sve im to dopušta, ali isto tako ne vidi ništa loše u tome da ih se "potakne" da u nizu mogućih ponašanja, izbora i socijalnih ponašanja izaberu upravo ono ponašanje koje bi i oni sami iza-

brali u trenutku trezvenosti i razumnosti, ili strategiju koja će ih skloniti na to da doista i naprave ono što su sami sebi obećali u trenucima prisebnosti i razuma.

Thalerovu i Sunsteinovu knjigu mogli bismo podijeliti na tri dijela: prvi, koji dokazuje da ljudi donose iracionalne odluke (i objašnjava zašto); drugi, koji istim mehanizmima donošenja iracionalnih odluka dokazuje kako se "poticaji" mogu iskoristiti za dobre svrhe; i treći, koji daje primjere iz svakodnevnoga političkog i društvenog života, u kojima se mogu stvoriti nizovi malih "poticaja" kojima ćemo ljudima pomoći da donesu dobre odluke. (U četvrtome dijelu urednici su pisce natjerali da napišu pogovor – o globalnoj krizi i o tome kakve bi "poticaje" mogli iskoristiti za njezino rješavanje.)

Poticaji o kojima govore Thaler i Sunstein nisu državni poticaji (recimo, za seljake), nego psihološki mehanizmi koji katkada mogu djelovati posve nesvjesno, a katkada na posve razumnoj – čak sebično interesnoj – osnovi (tako da ih ljudi izaberu sami). Primjerice, upotrebom heuristika dostupnosti, školska se menza može poslužiti razmještajem stolova s dječjom hranom tako da djeca češće izaberu mrkvicu negoli čokoladice. Ili: države mogu građanima nuditi razne aranžmane mirovinskih fondova (čitaj: prvi ili drugi stup). Ako im se ponudi previše izbora (recimo, raznih fondova ili osiguravajućih društava), ljudi se neće pretjerano truditi da razmišljaju o složenostima svih mogućih aranžmana, stoga će vrlo vjerojatno donositi pogrešne odluke. Ali ako im ponudimo da svojim neodlučivanjem (neispunjavanjem formula) "optiraju" za solidnu standardiziranu, unaprijed zadanu varijantu, velika će većina, zbog inercije ili lijenosti, pristati na

tu jednostavniju varijantu. Istu logiku (tzv. heuristiku standarda – tzv. "defaulta") možemo iskoristiti i kada želimo da više građana ponudi svoje organe za presađivanje. Ako je standard da se moramo prijaviti da to hoćemo (*opt-in*), zbog inercije ili lijenosti, organa će biti manje, a ako je standard da se moramo prijaviti samo ako to nećemo (*opt-out*), organa će biti više, premda istraživanja pokazuju da se u obje varijante isti broj ljudi izjašnjava kako bi pristali da im se organi transplantiraju. U oba se slučaja oslanjamo na inerciju (lijenost), ali će rezultati za društvo biti bitno drukčiji. Možemo se poslužiti heuristikom "sindrenja": primjerice, ako u dobrotvornim akcijama ponudimo prvu donaciju, onda će ona poslužiti kao tipična ili standardna donacija za određenu socijalnu kategoriju.

Postoje i brojni drugi poticaji koje možemo i sami sebi zadati: možemo se kladiti da ćemo u roku od mjesec dana smršaviti 5 kg; možemo ući u program zdravlja koji će nam dati simboličnu svotu novca (nižu od osigurane svote u slučaju bolesti) ako svaki tjedan dokažemo da smo bili fizički aktivni i ako testovi pokažu da imamo normalan krvni tlak. Trudne tinejdžerke možemo "potaknuti" da ne rađaju odmah drugo dijete (jer statistike pokazuju da je to vrlo često) tako da im se ponudi svota za svaki dan kada ne budu trudne (a ta će svota navodno biti manja od troškova s drugom trudnoćom). Ili obrnuto.

Posebno duhovito rješenje Thaler i Sunstein nude za konglomerat socijalnih i pravnih problema oko sklapanja i rastava brakā u poglavlju pod naslovom "Privatizacija braka". (Pri sklapanju braka nitko ne misli da će ih ti problemi snaći. Jedno od rješenja za suce jest da se nepredvidljivost procesa rastave smanji spektrom dostupnih rješenja – recimo u slučajevima alimentacija ili dodjeljivanja djece.) A temu homoseksualnih brakova autori rješavaju tako da se državi posve oduzme ingerencija službenoga sklapanja braka. To bi, po mišljenju ovih autora, mogla raditi bilo ka-

kva institucija – primjerice, ronilački klub (ako neka denominacija ne prihvaća istospolne brakove, ona ih ne bi sklapala), ali bi to značilo da će ljudi u takvu aranžmanu morati potpisivati "predbračne ugovore" kojima će definirati odnose nasljeđivanja i ostala inače sporna pitanja. (U ovom slučaju nije posve jasno bi li takvo rješenje bilo složenije od samoga problema.)

Postoje, naravno, i brojni drugi problemi. Primjerice: tko se smije koristiti "poticajima", kakvi sve poticaji mogu biti legalni (recimo: vojska može "skloniti" vojnike da "dobrovoljno" sudjeluju u medicinskim eksperimentima, tvrtke mogu subliminalno "poticati" kupce da kupuju pokvarene proizvode i sl.), ali općenito gledano, autori su dosljedni u zagovaranju libertersko-paternalističke ideologije: time što nude maksimum izbora, ali i time što nude maksimum slobode "ograničavanja pomoću poticaja". A ako čitatelji imaju ideje o novim "poticajima" – dostupna im je stranica autora: www.nudges.com.

Thalerova i Sunsteinova knjiga još je jedan u nizu bestselera (uz neke slične knjige autora poput Arielyja, braće Braffman, Harforda, Hampshirea, Gigerenzera, Lehrera, Thassima Thaleba, Mlodinowa i dr.) koji na području sociologije i ekonomije primjenjuje istraživanja nobelovca psihologa Daniela Kahnemana i njegovih suradnika o heuristikama i pristranostima. Činjenica da broj "Kahnemanove djece" sve više raste i da su ona sve popularnija meni je osobno vrlo draga, jer se konačno pokazuje (trideset godina od "očevih" nalaza) da fundamentalni zaključci o ljudskoj iracionalnosti mogu imati i vrlo praktične, pa i ideološke, primjene.

Darko Polšek

E. Wanda George, Heather Mair, Donald G. Reid RURAL TOURISM DEVELOPMENT: LOCALISM AND CULTURAL CHANGE

Channel View Publications, Bristol – Buffalo – Toronto, 2009., 276 str.

"Rural Tourism Development: Localism and Cultural Change" knjiga je troje kanadskih znanstvenika koja kritički ispituje dinamičnu međupovezanost turizma i kulture, koristeći se rezultatima teorijskih i praktičnih istraživanja koja su proveli sami autori. U njoj se promjene na razini lokalne, ruralne zajednice povezuju sa strukturnim promišljanjima o globalizaciji, što omogućuje sveobuhvatnije, teoretski sofisticiranije proučavanje potencijala razvoja ruralnoga turizma. Premda je utjecaj zajednice u planiranju turizma važan, autori su uočili da nedostaje terenskih istraživanja, kao i znanstveno utemeljenijih teorijskih interpretacija navedenih tema. Sa željom da daju nov i argumentiran znanstveni prilog proučavanju turizma i lokalne zajednice, autorima je lokalna zajednica predstavljala subjekt istraživanja, a turizam jednu od brojnih mogućnosti ruralnog razvoja i održivosti. Dakle, turizam nisu shvaćali primarnim subjektom ruralnog razvoja kojemu je zajednica bila tek sredstvo realizacije.

Knjiga ima 14 poglavlja. Poglavlje 1 sadrži uvod, sadržaj i opis tema proučavanja. U poglavlju 2 daje se kratki pregled političke ekonomije ruralnog razvoja u Kanadi u proteklih 30 godina. U poglavljima 3 – 6 iscrpno su predstavljena četiri opsežna istraživanja, koja su obuhvatila isključivo kanadske primjere: Lunenburg u Novoj Scotiji, Port Stanley u Ontariju, Vulcan u Alberti i Canso u Novoj Scotiji. Riječ je o istraživanjima provedenima na pažljivo o-